

Oplossing Proefopgave Nederlands

Aanwijzende Voornaamwoorden

Vraag 1

Het probleem is dat het criterium 'onmiddellijke nabijheid' in dit soort gevallen duidelijk onvoldoende is. In de eerste situatie verwijst het *dit* van de arts naar een plek/actie op/aan het lichaam van de patiënt – dichterbij de patiënt kan eigenlijk niet eens; toch zegt de patiënt *dat*, en het zou zelfs raar zijn als de patiënt *dit* zou zeggen. Eventueel had de arts wel *dat* kunnen zeggen (hoewel dat minder voor de hand ligt), maar zelfs dan was het nog steeds heel vreemd geweest als de patiënt *dit* had gezegd (arts: "Doet dat zeer?" – patiënt: "Ja, dit doet zeer.").

De tweede situatie zit zo in elkaar dat de koppen allebei even ver van beide sprekers afstaan, zodat er geen mogelijkheid is om de een meer in de "onmiddellijke nabijheid" van wie dan ook te achten. Toch is er een duidelijk verschil in de mogelijkheden om *deze* en *die* te gebruiken. Cruciaal is de eerste uiting van spreker B. Je zou bij de uiting van A nog kunnen zeggen dat de spreker zich door naar kop 1 te wijzen 'dichter bij' kop 1 brengt dan bij kop 2 (eventueel figuurlijk), maar spreker 2 wijst ook naar kop 1 en gebruikt toch *die*.

Vraag 2

Het is veel deelnemers opgevallen dat *dit/deze* in beide situaties in de eerste beurt gebruikt worden, en *dat/die* in de tweede. Op grond daarvan hebben sommigen eenvoudig een clausule aan de omschrijving van *Van Dale* toegevoegd, met als inhoud: '*dat/die* wordt ook gebruikt om terug te verwijzen naar iets dat al met *dit/deze* is aangeduid'. Dat werkt weliswaar voor de voorbeelden en is ook niet echt fout, maar het is ook geen echte oplossing, omdat de gegeven situaties met zo'n extra clausule natuurlijk eigenlijk alleen maar als uitzondering aan de regel toegevoegd worden.

Een goede oplossing kent zo weinig mogelijk uitzonderingen. Vooral degenen die ook nog naar andere aspecten van de situaties hebben gekeken, en daarbij ook hun taalgevoel als bron van informatie hebben gebruikt, zijn verder gekomen. Zo hebben velen (maar niet allen) zich gerealiseerd dat het bijvoorbeeld in de eerste situatie niet alleen mogelijk is voor de patiënt om *dat* te gebruiken, maar in wezen zelfs *onmogelijk* om *dit* te gebruiken (zie boven). Verder is er een cruciaal punt van overeenkomst tussen de twee situaties in het niet-talig gedrag van de sprekers: in situatie 1) worden de plekken die de sprekers bedoelen door hen *aangeraakt*, in situatie 2) worden ze *aangewezen*. De overeenkomst tussen die handelingen is dat het daardoor exact duidelijk is, ook voor de toehoorder, waar de spreker zijn aandacht op richt. De oplossing zit 'm in dit begrip 'aandacht'.

Net als aanwijzen (met een vinger) zelf, zijn aanwijzende voornaamwoorden middelen om duidelijk te maken waar je de aandacht van jezelf én je gesprekspartner op wilt richten (psychologen en taalkundigen noemen dit 'gedeelde aandacht', 'joint attention'). *Van Dale* heeft het over een relatie tussen twee zaken: de spreker en een of ander object (al dan niet in de nabijheid van de spreker). Maar in feite gaat het dus om een relatie tussen *drie* zaken: de spreker, de hoorder en een of andere object waaraan zij samen aandacht besteden.

De betekenis van *dit* is wel degelijk specifiek met de spreker verbonden, maar dan primair met diens *gezichtspunt*: de arts die vraagt "Doet dit zeer?" heeft het over de plek die ook voor de hoorder wel goed waarneembaar is, maar die vooral, via de eigen voelende hand, in het brandpunt van zijn/haar aandacht staat; *dit/deze* betekent dus ongeveer: 'iets dat zich in het waarnemingsveld van ons beiden bevindt, en speciaal in het centrum van mijn persoonlijke waarneming (zoals je kunt vaststellen)'; als het duidelijk moet zijn wat er precies in het centrum van iemands aandacht staat, moet het eigenlijk ook wel nabij die persoon zijn; vandaar dat de omschrijving van *Van Dale* vaak wel min of meer klopt. Je kunt niet goed iets dat ver weg is, aanduiden met *dit*, ook niet met aanwijzen; de hoorder kan dan niet goed in één keer vaststellen wat het precies is waar de spreker op doelt.

De functie van *dat/die* is alleen maar iets aan te duiden dat voor beide gesprekspartners is waar te nemen, zonder die speciale waarneembare relatie met het gezichtspunt van de spreker; het is dus algemener van functie dan *dit/deze*. Daarom gebruikt de patiënt *dat* en niet *dit*: de arts vraagt a.h.w. "Doet de plek waar *ik* mij nu duidelijk op concentreer zeer?", en de patiënt zegt dan a.h.w. "Ja, de plek waar *u* zich op concentreert, doet zeer"; het zou raar zijn om op zo'n vraag te antwoorden "Ja, de plek waar *ik* mij op concentreer, doet zeer." In het geval van de koppen soep is de situatie zo dat spreker B eerst wijst naar de kop (1) waarvan al duidelijk is dat die in het centrum van de aandacht van spreker A staat (die heeft 'm aangewezen en *deze* genoemd): "de kop die *jij* net aanwees"; vervolgens wijst hij kop 2 aan, en daar heeft spreker A nog niet naar gewezen; dus die kan spreker B nu presenteren als speciaal in het centrum van *zijn* persoonlijke waarneming: "de kop die *ik* nu aanwijs" (in deze tweede situatie had overigens ook wel makkelijker het algemene *die* gezegd kunnen worden, maar het hier weergegeven gebruik is zeker heel gewoon, zo niet het meest gewoon).

Oplossing proefopgave Nederlands

Verkleinwoorden

Vraag 1

Geef de regels die de keuze van een verkleinsuffix in het NL bepalen.

Deze vraag is door de meeste mensen goed aangepakt. Verschillen zitten met name in de zorgvuldigheid van de uitwerking. Sorteert eerst de gegeven woorden. Dan zie je de volgende verdeling:

- tje:** baan, teen, tuin; boer, meer; stoel; koe, stro; kamer, lepel
je: dak; geluid, kleed, paard; gracht, kast, noot, pot; koop, kop; koning
pje: oom, pluim, warm, saam
etje: bloem, kom, lam; bon, koningin, man; ding, slang; ster; wel

Je kunt de verdeling op verschillende manieren verwoorden. In elk geval moet je de volgende elementen gezien hebben:

-pje vind je alleen bij woorden op een **-m**. Als je goed kijkt zie je dat er ook woorden op *-etje* zijn die op een m eindigen (kommetje, lammetje). Velen hebben gezien dat de woorden met *-pje* allemaal een lange klinker hebben (velen schrijven 'twee klinkers'), of er staat nog een r voor de m (warpjes).

-je vind je bij woorden op een **-k, -t, -d, -p**, en in *koning*. Er zijn geen woorden op **-k, -t, -d, -p** met een ander suffix. Deze klanken hebben gemeen dat ze plofklanken zijn, je kunt ze niet aanhouden. Op koning kom ik dadelijk terug.

-tje en *-etje* vind je in woorden op **-r, -l, -n, -ng**. Er zijn ook twee woorden op een klinker (koe, stro), die hebben *-tje*. Velen vermelden dat je bij stro 'de klinker moet verdubbelen', maar dat is natuurlijk alleen een *schrijfweg*, en heeft met de taal niet zoveel te maken.

Hoe verdelen we de woorden op **-r, -l, -n, -ng** (velen merken terecht op dat dit nou juist klanken zijn die je wél kunt aanhouden)? Steeds vinden we *-etje* na een enkele, of korte, klinker, en *-tje* na een dubbele, of lange. Om te zorgen dat je de goede klinker uitspreekt moet je na een korte klinker de **-r, -l, -n** dubbel schrijven - alweer een *schrijfweg* van het NL.

Blijven over: *kamer, lepel*. Hier is de klinker voor de **-r, -l** niet beklemtoond, en dat is inderdaad de reden waarom je niet *kamerretje* krijgt. Velen merken ook nog op dat iets dergelijks aan de hand zal zijn bij *koning* naast *ding*: het is geen **koningetje* omdat de **-i-** voor de **-ng** niet de klemtoon heeft.

Tenslotte hebben enkele mensen toegevoegd dat bijwoorden een **-s** toegevoegd krijgen: *saampjes, warpjes, welletjes*.

Vraag 2

Er is één woord in de lijst dat een uitzondering op de regels vormt. Welk woord is het en welke vorm zou dan regelmatig zijn?

Een meerderheid heeft goed gezien dat *bloemetje* een uitzondering is op de regel dat je na een lange klinker (oe is geen tweeklank!) plus een m het suffix *-pje* zou moeten hebben. De regelmatige vorm, die natuurlijk ook bestaat, is *bloempje*.

Je kunt bij jezelf nagaan of er een verschil is tussen *bloemetje* en *bloempje*. Je zult merken dat het verschil in de betekenis zit: een *bloemetje* is een boeketje bloemen, een *bloempje* is een kleine bloem,

dus het eigenlijke verkleinwoord. Je kunt misschien nog wel meer van dit soort paren in het Nederlands vinden, hoewel niet iedereen dezelfde mening zal hebben over de betekenis: *kipje* - *kippetje*, *kindjes* - *kindertjes*, *rugje* - *ruggetje*.

Van de foute antwoorden noem ik nog *koninkje*, dat enkele mensen vermelden ('i.p.v. koningetje'), en *saampjes*, waar enkele mensen **samentjes* verwachtten. Dit is begrijpelijk, omdat er geen woord *saam* meer bestaat in het NL (wel nog *tezaam*).

Vraag 3

Het is bekend dat alle NL verkleinsuffixen op één vorm teruggaan. Hoe zou je deze vorm reconstrueren?

De meeste van jullie hebben gezien dat hier gevraagd wordt welk van de in vraag 1 bepaalde suffixen de meest oorspronkelijke vorm is. Ongeveer de helft van die mensen antwoordt *-je*, de andere helft *-tje*. Het juiste antwoord was echter *-etje*. Je zou als volgt te werk kunnen gaan:

Het suffix *-pje* is specifiek achter *-m*. De *p* en de *m* zijn allebei lipklanken, dus het zou kunnen dat *-pje* op de een of andere manier onder invloed van de *m* ontstaan is. We laten *-pje* dus even aan de zijlijn staan. Dan houden we over: *-je* of *-(e)tje*. Het suffix *-je* komt voor na plofklanken. Zou het hier uit *-tje* kunnen zijn ontstaan? Ja, want *-ktje*, *-ptje* zou moeilijk uit te spreken zijn, en in *-ttje*, *-dtje* zou je niet eens het verschil horen. Het suffix *-tje* komt voor na *r,l,n,ng* en na klinkers (*koe*, *stro*). Zou het hier uit *-je* kunnen zijn ontstaan? Minder waarschijnlijk, want als je ooit **koeje*, **strooje* had, kun je niet zo snel een reden bedenken waarom dat moeilijk was om uit te spreken. Ook **baanje*, **kamerje*, **meerje* zouden geen probleem zijn voor de uitspraak (en ook niet met andere woorden overlappen). Dus je kunt concluderen dat *-je* wel uit *-tje* kan komen, maar andersom minder waarschijnlijk is. Dan is van die twee dus *-tje* de oudste vorm.

Resteert de vraag: *-tje* of *-etje*. Deze vraag hebben maar weinig mensen zich gesteld. Hij is ook moeilijk te beantwoorden zonder verdere informatie. Het juiste antwoord is dus: *-etje*.

We zouden nog een stap verder kunnen gaan, en vragen of *-etje* op een nog oudere vorm terug kan gaan. Twee of drie mensen hebben dit gedaan en opgemerkt dat in dialecten (Vlaanderen, Limburg, Oost-Nederland) het verkleinwoord d.m.v. *-ke* gevormd wordt: *manneke* (of *menneke*), *efkes* (= *eventjes*) en ook in ouderwetse taal: *kindeke*. Het Duits heeft ook een suffix dat hierop lijkt: *-chen*. De *ch* en de *k* zitten wel in elkaars buurt natuurlijk. En inderdaad, de *tj* uit het NL komt uit een eerdere *-k-*. Het is overigens de enige *-k-* waarmee dit in het NL gebeurd is, misschien onder Friese invloed in Noord-Holland, in de Middeleeuwen. Daarom vind je deze verandering in het Oost- en Zuid-Nederlands niet.

In het Middelnl. vind je nog *-kijn* en *-ekijn*: *husekijn* 'huisje', *straetkijn* 'straatje', *mannekijn* 'mannetje'. Dit laatste woord is ook in het Frans ontleend: *mannequin* 'model'.

Vraag 4

Wat is volgens jou de verklaring van de *-k-* in *koninkje*? Welke andere woorden uit het lijstje laten hetzelfde verschijnsel zien?

De meeste mensen hebben wel geconcludeerd dat dit woord eigenlijk het suffix *-tje* zou moeten hebben, en redeneren terecht dat *-ng-tje* blijkbaar moeilijk was uit te spreken, en de *-g-* aangepast is aan de *-t-*. Dit antwoord is al goed gerekend. Een behoorlijk aantal mensen vermeldt dat *koning* in ouder Nederlands als *conink* of (in namen) *Coninck* wordt geschreven, en dus op een *-k* eindigde, en dat het woord dan dus regelmatig het suffix *-je* heeft. Dit is juist: in een ouder stadium klonk i.p.v. *-ng* aan het einde van een woord nog **n plus g**, met de *g* van Engels *finger*. Als je hierachter *-tje* zette, werd deze *g* een *k*, en na *k* viel de *t* weg: *koninkje*.

Hetzelfde verschijnsel zien we volgens iedereen in de -pje-groep, en dat is juist, hoewel weinigen precies uitleggen wat er gebeurd is: *boom-tje was moeilijk uit te spreken en werd *boomptje, en daarna viel de -t- weg net als in *kopje* en dergelijke, en houd je *boompje* over.

Eigenlijk doelden we hier op de woorden met een -d, *geluidje*, *kleedje*, *paardje*, waar je ook een stemloze klank hoort (je hoort *kleetje*, *paartje*), omdat de -d- zich qua stemtoon aan -tje heeft aangepast. Maar waarschijnlijk is door het schriftbeeld niemand op dit idee gekomen.

Oplossing proefopgave Schriftsoorten

Chinees

Auteur: *A. Lubotsky* (a.m.lubotsky@let.leidenuniv.nl)

Het enige Chinese karakter dat drie keer voorkomt is: 山.

In het Nederlandse lijstje is de enige combinatie (lettergreep) die meer dan twee keer voorkomt is **shan**: Shanxi, Shandong, Tianshan en Shanghai. Dat laatste moet waarschijnlijk geanalyseerd worden als Shang-hai (met **ng** die een nasale klinker weergeeft, vgl. Ned. **lang**) en valt dan af.

Aangezien 山 maar één keer op de tweede plaats staat, moet 4. 天山 Tianshan zijn.

Dan is 7. 天津 Tianjin, omdat de eerste karakters dezelfde zijn.

Kijken we naar het tweede karakter van de andere twee, dan zien we dat 東 van 11. 山東 nergens meer voorkomt, terwijl 西 van 1. 山西 nog in het midden van 6. 墨西哥 staat. In het Nederlandse lijstje komt **-dong** maar één keer voor, terwijl **-xi** nog in Mexico te vinden is.

Conclusie:

1. 山西 is Shanxi;

11. 山東 is Shandong;

en 6. 墨西哥 is Mexico.

De eerste karakters van 5. 巴黎 en 10. 巴拉圭 zijn gelijk. Het moeten respectievelijk Parijs en Paraguay zijn, want we hebben al gezien dat de Chinese karakters voor één lettergreep staan en Paraguay heeft er drie. (Hoewel 3. 北京 en 8. 北冰洋 ook met hetzelfde karakter beginnen, kunnen ze Parijs en Paraguay niet zijn, omdat het tweede karakter van 3. hetzelfde is als in 9. 南京).

De karakters van 2. 上海 komen verder nergens voor, en we kunnen aannemen dat dit Shanghai moet zijn, omdat noch **Shang-** noch **-hai** in andere namen te vinden zijn.

Er blijven nog drie namen over. Aangezien Peking en Nanking uit twee lettergrepen bestaan, moet 8. 北冰洋 Noordelijke IJszee zijn, en dus betekent het karakter 北 "Noordelijk, Noord". Dit is het antwoord op Vraag 2.

En nu het lastigste gedeelte: welke van de resterende twee namen is Peking en welke Nanking? Velen hebben geredeneerd dat 3. 北京 Nanking moet zijn, omdat Noord en Nanking met dezelfde letter beginnen, maar we kunnen er natuurlijk niet van uitgaan dat het Chinese woord voor "Noord" op het Nederlandse lijkt.

Hier komt de kennis van aardrijkskunde goed van pas. Al zal niet iedereen weten waar Nanking precies ligt, moet de zeer noordelijke ligging van Peking toch bekend zijn. Dus is 3. 北京 Peking (letterlijk: "Noordelijke hoofdstad"), en 9. 南京 Nanking.

(Noot: Aangezien dit een Taalkunde Olympiade is en geen Aardrijkskunde Olympiade, hebben we de oplossingen ook goed gerekend waarbij men aangaf dat 3. 北京 een stad in het Noorden moet zijn, zonder te kunnen zeggen welke van de twee steden noordelijker ligt.)

Opgave 1

1. 山西 Shanxi
2. 上海 Shanghai
3. 北京 Peking
4. 天山 Tianshan
5. 巴黎 Parijs
6. 墨西哥 Mexico
7. 天津 Tianjin
8. 北冰洋 Noordelijke IJzee
9. 南京 Nanking
10. 巴拉圭 Paraguay
11. 山東 is Shandong

Opgave 2

北 betekent "Noordelijk, Noord".

Oplossing proefopgave Schriftsoorten

Maleis geheimschrift

Vraag 1:

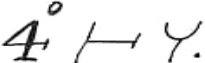
o/u - ra/ě - ng ho/u - ta/ě - n *orang hutan* 'bosmens'
e/i - ma m *imam* 'imam'
p - ro/u pe/i - so/u - r *profesor* 'professor'

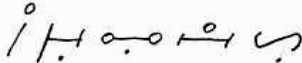
Vraag 2:

Regels voor het schrijven van *a*, *e*, *ě*, *i*, *o* en *u*.

 = *ka/ě* = *ke/i*
 = *ko/u* = *k*

Vraag 3:

pisang 'banaan'

es krim 'ijsje'

Oplossing Proefopgave Vreemde Talen

Baskisch

Het eerste wat misschien opvalt, is het woord *liburuak* in (1), dat waarschijnlijk 'boeken' betekent (denk aan het Franse *livre*, het Latijnse *liber* en natuurlijk het Spaanse *libro*). We zien dan al gauw, dat *liburua* 'boek' betekent en *liburuak* kennelijk het meervoud 'boeken' is (1, 6). Op dezelfde manier herkennen we dan snel *eskutitza(k)* 'brief, brieven' (2, 4, 7, 10), *hiztegia(k)* 'woordenboek(en)' (3, 8) en *opariak* 'geschenken' (9). Zo komen we tot tabel A:

A. ZELFSTANDIG NAAMWOORD (lijdend voorwerp)	
ENKELVOUD	MEERVOUD
-∅	-k
'boek' <i>liburua</i>	<i>liburua-k</i>
'brief' <i>eskutitza</i>	<i>eskutitza-k</i>
'woordenboek' <i>hiztegia</i>	<i>hiztegia-k</i>
'geschenk' <i>oparia</i>	<i>oparia-k</i>

N.B. 1 — Het teken ∅ gebruiken we in de taalkunde om een 'niets' aan te geven. De term -∅ betekent dus: 'na het woord zelf komt er *geen* uitgang'.

Op basis van tabel A kan het niet moeilijk zijn om straks in zin (1b) het woord *oparia* als 'geschenk' te vertalen.

Vervolgens richten we ons op het eerste woord in elke zin. Als we nu eens veronderstellen dat de Baskische zinnen 'gewoon' beginnen met het onderwerp, zien we als snel dat dit klopt. De persoonlijke voornaamwoorden als onderwerp moeten dan als volgt zijn: *nik* 'ik' (4), *zuk* 'jij' (7), geen voorbeeld van 'hij' als onderwerp, *guk* 'wij' (1, 9; 5 is een probleem, zie onder), *zuek* 'jullie' (2, 6), *haiek* 'zij' (meerv.; 3, 8, 10).

Bij elk tweede woord in de zinnen (m.u.v. 5) valt dan op, dat ze vaak dezelfde stam hebben als de persoonlijke voornaamwoorden die we zojuist ontdekt hebben. Bovendien hebben ze de uitgang *-ri* of *-i*. Dat zou wel eens een naamval van het meewerkend voorwerp kunnen zijn. Na vergelijking blijkt dan, dat ook dit klopt: *niri* '(aan) mij' (2, 7, 10), *zuri* '(aan) jou' (3, maar hoe zit het met 5? zie hieronder), *hari* '(aan) hem' (8), *zuei* '(aan) jullie', *haiei* '(aan) hen, hun'. Je kunt nu meteen afleiden dat de vorm *guri* straks in zin (1b) 'aan ons' moet betekenen.

Dan blijven er nog twee vormen over, die ook zulke stammen hebben, maar eindigen op *-re*: de woorden *nire* (3) en *zure* (7). Na vergelijking met de vertaling kunnen deze woorden alleen maar het bezittelijk voornaamwoord aanduiden: respectievelijk 'mijn' en 'jouw'. Op basis daarvan besluit je dan dat *gure* in zin (1a) 'onze' moet betekenen.

Met betrekking tot de persoonlijke voornaamwoorden kunnen we tabel B nu als volgt opstellen:

B. PERSOONLIJK VOORNAAMWOORD			
STAM	ONDERW.	MEEW. VW.	BEZITTELIJK
	-k	-ri / -i	-re
'ik'	<i>ni-</i> <i>ni-k</i>	<i>ni-ri</i> '(aan) mij'	<i>ni-re</i> 'mijn'
'jij'	<i>zu-</i> <i>zu-k</i>	<i>zu-ri</i> '(aan) jou'	<i>zu-re</i> 'jouw'

'hij'	<i>ha-</i>	?	<i>ha-ri</i>	'(aan) hem'	?	–
'wij'	<i>gu-</i>	<i>gu-k</i>	<i>gu-ri</i>	'(aan) ons'	<i>gu-re</i>	'onze'
'jullie'	<i>zue-</i>	<i>zue-k</i>	<i>zue-i</i>	'(aan) jullie'	?	–
'zij'	<i>haie-</i>	<i>haie-k</i>	<i>haie-i</i>	'aan hen, hun'	?	–

N.B. 2 — Misschien lijkt het vreemd dat de uitgang *-k* hier het onderwerp van de zin aangeeft, terwijl we in tabel A zagen dat deze *-k* het meervoud aangeeft van zelfstandige naamwoorden. Bij nader inzien is dat echter niet zo gek; ook in het Nederlands en andere talen komt zo iets wel voor. Denk maar aan de uitgang *-s*, die in het Nederlands dient als aanduiding voor meervoud (*vader – vaders*), maar ook bezit kan aangeven (*Piet – Piets boek*).

Daarna zijn we toe aan het hoofdwerkwoord. Het lijkt erop dat dit uitgedrukt wordt in het voorlaatste woord. 'Geven' moet iets zijn met *ema-* (1, 3, 5, 8); 'schrijven' is kennelijk iets met *idatz-* (2, 10); 'sturen' moet dan *bidal-* zijn (4, 9); en 'brengen' wordt uitgedrukt door *ekar-* (6, 7). Hoe zit het met de uitgangen van deze werkwoordsvormen? Bij nader inzien moet blijken, dat deze overeenkomen met de tijdsaanduiding van de zin. De opgave bevat zinnen in drie verschillende tijden: voltooide, tegenwoordige en toekomstige tijd. Anders dan in het Nederlands, waar dit gebeurt door middel van hulpwerkwoorden, gaat het in het Baskisch met een achtervoegsel aan het hoofdwerkwoord. Voorbeelden van voltooide tijd: *eman* (1), *idatzi* (2), *ekarri* (6); voorbeelden van tegenwoordige tijd: *ematen* (3, 8), *ekartzen* (7), *bidaltzen* (9); voorbeelden van toekomstige tijd: *bidaliko* (4), *emango* (5), *idatziko* (10). Dit levert ons de volgende tabel op:

C. HOOFDWERKWOORD			
	VOLT. TIJD	TEGENW. TIJD	TOEK. TIJD
	∅	<i>-ten / -tzen</i>	<i>-ko / -go</i>
'geven'	<i>eman</i>	<i>ema-ten</i>	<i>eman-go</i>
'schrijven'	<i>idatzi</i>	<i>idaz-ten</i>	<i>idatzi-ko</i>
'sturen'	<i>bidali</i>	<i>bidal-tzen</i>	<i>bidali-ko</i>
'brengen'	<i>ekarri</i>	<i>ekar-tzen</i>	<i>ekarri-ko</i>

Op basis van tabel C kun je bepalen, dat in (1a) de vorm *ekarriko* 'brengen (toek. tijd)' moet betekenen, dat in (1c) de vorm *idazten* niet anders kan zijn dan 'schrijven (teg. tijd)'; en dat in (1d) *bidali* staat voor 'sturen (volt. tijd)'. De verandering van *tz > z* in *idazten* kun je negeren; die vorm is gewoon gegeven.

Dan nu de laatste woordjes in elke zin. Wat is de functie daarvan? Het valt op dat ze allemaal beginnen met een stam *di-*, waarna verschillende elementen volgen. Deze herkennen we in veel gevallen als de stam van de persoonlijke voornaamwoorden: *-zue*, *-gu*, *-zu* (zie tabel B). Dan zou het een soort hulpwerkwoord kunnen zijn; werkwoordsvormen hebben vaak een element dat overeenkomt met het onderwerp van de zin, en dat blijkt hier heel goed te kloppen:

In de zinnen (1) en (9) is het onderwerp *guk* 'wij'; het hulpwerkwoord eindigt op *-gu*. In de zinnen (2) en (6) is het onderwerp *zuek* 'jullie'; het hulpwerkwoord eindigt op *-zue*. In zin (7) is het onderwerp *zuk* 'jij'; het hulpwerkwoord eindigt op *-zu*. In de zinnen (3), (8) en (10) is het onderwerp *haiek* 'zij'; het hulpwerkwoord eindigt op *-te* (dat is een andere vorm, maar ze hangen kennelijk wel samen). In zin (4) is het onderwerp *nik* 'ik'; het hulpwerkwoord eindigt op *-t* (ook dat ziet er anders uit, maar dat hoeft geen bezwaar te zijn). Dus concluderen we dat het hulpwerkwoord aan het einde een element bevat dat overeenkomt met het onderwerp.

Als we dit hebben uitgevonden, is het niet moeilijk meer om te zien dat het voorlaatste element in het hulpwerkwoord steeds overeen blijkt te komen met het meewerkend voorwerp: zo hebben we herkenbaar *zuei* 'aan jullie' naast *-zue-* (1, 4), *zuri* 'aan jou' naast *-zu-* (3). Qua vorm minder voor de hand liggend, maar even systematisch, zijn de vormen *hari* 'aan hem' naast *-o-* (8), *niri* 'aan mij' naast *-da-* (2, 7) en tenslotte *haiei* 'aan hen' naast *-e-* (6, 9).

Dan blijft alleen het tussenvoegsel *-zki-* over. Het blijkt steeds voor te komen in zinnen waarvan het lijdend voorwerp in het meervoud staat, en dat is dan ook de functie ervan. Dit elementje komt overeen met het lijdend voorwerp: *-∅-* (niets) als het lijdend voorwerp enkelvoud is en *-zki-* als het meervoud is.

Dit alles levert tabel D op. Een concreet hulpwerkwoord kan worden gevormd door van links naar rechts één element uit elke kolom te nemen.

D. HULPWERKWOORD				
STAM	LIJD.VW.	MEEW.VW.	ONDERW.	
di-	∅- (e.v.)	da-	-t	ik
		zu-	-zu	jij
		o-	- ?	hij
	zki- (m.v.)	gu-	-gu	wij
		zue-	-zue	jullie
		e-	-te	zij

Nu we de structuur van het hulpwerkwoord hebben geanalyseerd, zien we dat deze werkwoordsvorm altijd informatie bevat over het onderwerp, het meewerkend voorwerp en het lijdend voorwerp (voor zover het enkel- of meervoud is). Dat verklaart waarom we in een zin als (5) *Emango dizugu* de persoonlijke voornaamwoorden *guk* 'wij' en *zuri* 'aan jou' aan het begin van de zin kunnen weglaten; aan het hulpwerkwoord kun je diezelfde informatie immers al aflezen. Een vorm als *dizugu* moeten we in feite analyseren als *di-∅-zu-gu*. En deze vorm bevat, gelezen van achteren naar voren, de volgende informatie: 'wij' is het onderwerp, 'aan jou' is het meewerkend voorwerp en het lijdend voorwerp is enkelvoud (verder wordt het niet nader genoemd, dus kunnen we dat in het Nederlands weergeven met 'het'). *Eman-go* betekent 'geven (toek. tijd)'. Samen wordt dat dan 'Wij zullen het aan jou geven'.

Met behulp van de tabellen kunnen we nu de opdrachtzinnen zonder probleem vertalen:

Opdracht 1: Baskisch-Nederlands

- (1a) *Nik zuei gure liburua ekarriko dizuet.*
Ik zal jullie ons boek brengen.

Het hulpwerkwoord zit als volgt in elkaar: *di-∅-zue-t*. Van achteren naar voren geeft dit de volgende informatie: ik – aan jullie – lijd.vw. is enkelvoud (zie tabel D). In het Baskisch zou je hetzelfde dus ook kunnen zeggen met weglating van de eerste twee persoonlijke voornaamwoorden: *Gure liburua ekarriko dizuet*.

- (1b) *Zuek guri oparia emango diguzue.*
Jullie zullen ons het geschenk geven.

Lees hier het hulpwerkwoord als *di-∅-gu-zue*: jullie – aan ons – lijd.vw. enkelvoud (van achteren naar voren).

- (1c) *Eskutitzak idazten dizkiogu.*
Wij schrijven hem de brieven.

In dit geval moet het hulpwerkwoord worden geanalyseerd als *di-zki-o-gu*: wij – aan hem – lijd.vw. meervoud. De persoonlijke voornaamwoorden *Guk* 'wij' en *hari* 'aan hem' zijn hier weggelaten, maar dat is dus geen enkel probleem.

- (1d) *Bidali dizkiot.*
Ik heb ze hem gestuurd.

Het hulpwerkwoord zit als volgt in elkaar: *di-zki-o-t* (van achteren naar voren:) ik – aan hem – lijd.vw. meervoud. Ook hier zijn de persoonlijke voornaamwoorden voor 'ik' en 'aan hem' weggelaten. Omdat het lijdend voorwerp verder niet genoemd wordt, maar je aan het hulpwerkwoord wel kan zien dat het iets in het meervoud is, moet je de zin vertalen zoals hier is gebeurd: 'ik heb ze (d.w.z. de dingen) aan hem gestuurd'. Als je hier had vertaald: 'ik heb hem de dingen gestuurd', was dat natuurlijk ook goed; met 'de dingen' geef je aan, dat het lijdend voorwerp meervoud moest zijn, en dat is ook zo.

Opdracht 2: Nederlands-Baskisch

- (2a) **Ik stuur hun mijn woordenboeken.**
Nik haiei nire hiztegiak bidaltzen dizkiet.

Alle woorden zijn eenvoudig in de tabellen hierboven op te zoeken. Het hulpwerkwoord zit als volgt in elkaar: *di-zki-e-t*, ik – aan hen – lijd.vw. meervoud. Natuurlijk kun je de persoonlijke voornaamwoorden *nik* 'ik' en *haiei* 'aan hen' zonder bezwaar weglaten: *Nire hiztegiak bidaltzen dizkiet.*

- (2b) **Je hebt hem de boeken gebracht.**
Zuk hari liburuak ekarri dizkiozu.

Ook hier raadplegen we alle tabellen. Het hulpwerkwoord *di-zki-o-zu* bevat de informatie: jij – aan hem – lijd.vw. meervoud. Ook hier kun je *zuk* 'jij' en *hari* 'aan hem' gewoon weglaten: *Liburuak ekarri dizkiozu.*

- (2c) **Jullie zullen mij de brief schrijven.**
Zuek niri eskutitza idatziko didazue.

De tabellen geven uitsluitend over alle losse woorden. Het hulpwerkwoord is *di-Ø-da-zue*, d.w.z. jullie – aan mij – lijd.vw. enkelvoud. Je kunt ook zeggen: *Eskutitza idatziko didazue.*

- (2d) **Ze hebben het jullie gegeven.**
(Haiek) (zuei) eman dizuete.

Ook nu raadpleeg je weer de tabellen. Interessant is hier, dat het lijdend voorwerp niet nader genoemd wordt in het Nederlands; we weten alleen dat het enkelvoud is. Dat laatste betekent dat we het element *-zki-* in het hulpwerkwoord weglaten; 'aan jullie' drukken we uit door *-zue-* en 'zij' door *-te* aan het einde: *di-Ø-zue-te*. De kortere vorm is weer: *Eman dizuete*.

Oplossing proefopgave Vreemde Talen

Gotisch

Om te beginnen moet je de woordbetekenissen vaststellen; dit is vrij gemakkelijk, omdat de woordvolgorde in het Gotisch dezelfde is als in het NL [dit is t.b.v. de opgave zo gedaan; in het echt wijkt de volgorde soms af van de Nederlandse]. Door de grootste gemeenschappelijke deler van elk woord te zoeken, kom je op de volgende betekenissen: *so/sa/pata/pana/po* 'de, het', *wair* 'man', *pizos*, *bis* 'van de, van het', *jugg-* 'jong', *qen-* 'vrouw', *ist* 'is', *mikil-* 'groot, veel', *saihv-* 'zien', *triggw-* 'trouw', *stiu* 'stier', *bad-* 'nest', *ahak-* 'duif', *dail-* 'deel', *awep-* 'schaapskudde', *it-* 'eten', *hail-* 'gezond', *haw-* 'hooi', *ubil-* 'slecht', *kaisar* 'keizer', *qib-* 'zeggen', *lig-* 'liggen', *blind-* 'blind', *taikn-* 'teken', *nat-* 'net', *leitil-* 'klein', *fadar* 'vader', *siuk-* 'ziek', *bigit-* 'vinden', *slep-* 'slapen', *wairp-* 'worden', *liub-* 'lief', *bropar* 'broer', *siggw-* 'zingen'. Het woordje 'een' wordt blijkbaar niet als apart woord uitgedrukt.

Je concentrerend op het lidwoord, blijkt dit een andere vorm te krijgen bij de betekenis 'van de/het'. Dit kan wijzen op een mogelijk onderscheid in naamval. Er zijn hier twee vormen, *bis* en *pizos*. Als het znw. onderwerp is, zijn er drie vormen: *sa*, *pata*, *so*. Als het znw. lijdend voorwerp is, vinden we *pana*, *pata*, *po*. Als je voorkomende vormen onder elkaar zet, krijg je:

onderwerp:			lijd.vw.		
<i>sa</i>	<i>pata</i>	<i>so</i>	<i>pana</i>	<i>pata</i>	<i>po</i>
<i>wair</i>	<i>awepi</i>	<i>dails</i>	<i>stiu</i>	<i>hawi</i>	<i>taikn</i>
<i>kaisar</i>	<i>badi</i>	<i>ahaks</i>		<i>nati</i>	
<i>fadar</i>	<i>hawi</i>				
'vande/het'					
<i>bis</i>	<i>pizos</i>				
<i>natjis</i>	<i>qenais</i>				
<i>wairis</i>					
<i>kaisaris</i>					

Er blijken dus 3 categorieën van woorden te onderscheiden bij onderwerp en lijdend voorwerp, waarvan de eerste twee samenvallen in wat we nu de genitief zullen noemen ('van de/het/een'). Het woord *nati* geeft aan dat de woorden met *pata* in onderwerp en lijd.vw. bij elkaar horen: dit zijn ook allemaal woorden die eindigen op *-i*.

Als we nu naar de vormen van het znw. kijken, zien we veranderingen aan het einde, afhankelijk van de betekenis. We groeperen ze weer:

onderwerp:			lijd.vw.:		genitief:		
<i>geen ver.</i>	<i>-i</i>	<i>-s</i>	<i>geen ver.</i>	<i>-i</i>	<i>-is</i>	<i>-jis</i>	<i>-ais</i>
<i>wair</i>	<i>badi</i>	<i>dails</i>	<i>stiu</i>	<i>hawi</i>	<i>stiu</i>	<i>awepjis</i>	<i>qenais</i>
<i>kaisar</i>	<i>hawi</i>	<i>qens</i>	<i>kaisar</i>	<i>nati</i>	<i>wairis</i>	<i>natjis</i>	<i>ahakais</i>
<i>fadar</i>	<i>awepi</i>	<i>ahaks</i>	<i>taikn</i>		<i>kaisaris</i>		
<i>bropar</i>		<i>taikns</i>	<i>dail</i>				

Er blijken nu duidelijk drie groepen woorden te zijn, met eigen uitgangen afhankelijk van de naamval: I. *wair*, *kaisar*, *fadar*, *bropar* (steeds op *-r*), II. *badi*, *hawi*, *nati*, *awepi* (steeds op *-i*), III. *dails*, *qens*, *ahaks*, *taikns* (steeds op *-s* als onderwerp).

Nu kun je de bijvoeglijke naamwoorden indelen, namelijk per groep van znw. waar ze bij horen:

	onderwerp	lijd.vw.	genitief
I	<i>mikils</i> , <i>ubila</i>	<i>blindana</i> , <i>triggwan</i>	<i>siukis</i> , <i>mikilins</i> , <i>hailins</i>
II	<i>mikil</i> , <i>leitilo</i>	<i>leitil</i> , <i>hailo</i>	<i>triggwis</i> , <i>leitilins</i>
III	<i>liuba</i> , <i>juggo</i>	<i>ubila</i> , <i>mikilon</i>	<i>mikilaizos</i> , <i>juggons</i>

Zoals je ziet zijn er voor elke vorm nog twee mogelijkheden, waaruit je moet kiezen. Als je goed kijkt, zie je dat deze keuze afhangt van de vraag, wat voor soort lidwoord er gebruikt wordt. Indien *sa*, *pata*, *so* niet voorkomen ('een'), wordt de eerstgenoemde vorm van het bnw. gebruikt; indien *sa*, *pata*, *so* 'de, het' wel voorafgaan, wordt de tweede vorm gebruikt.

Nu moet je nog de werkwoorden bekijken. Dit blijkt minder moeilijk. Afgezien van *ist* 'is', blijken de volgende uitgangen te gelden: *-a* 'ik', *-is* 'jij', *-ip* 'hij, zij, het, er', *-am* 'wij', *-and* 'zij' (meervoud).

Nu ben je klaar om de gevraagde vertalingen te geven:

a. De lieve man eet een klein deel van de trouwe duif.

Sa liuba wair itip leitila dail pizos triggwons ahakais.

b. Het is het teken van een slechte vrouw.

Ist so taikns ubilaizos qenais (of: *So ist taikns ubilaizos qenais*).

c. De grote schaapskudde eet weinig hooi.

Pata mikilo awepi itip letil hawi.

d. Wij pakken de blinde stier van de gezonde broer.

Greipam pana blindan stiur pis hailins broparis.

e. De lieve vrouw ziet een kleine man.

So liubo qens saihvip letilana wair.

NB 1: In zin (b) is 'teken' van dezelfde groep als *dails*, en moet 'het teken' dus met *so taikns* vertaald worden. Het eerste 'het' hoeft niet vertaald te worden, net zo min als 'hij' in *ist mikils wair* 'hij is een groot man.'

NB 2: Voor 'weinig' is zin (c) is het woord *letil* 'klein' gebruikt. Deze mogelijkheid volgt uit het feit dat *mikils* in de voorbeeldzinnen zowel 'groot' als 'veel' betekent.